

13. Lyaskoronsky V.G. Istorija Perejaslavskoi zemli s drevneichsich vremen do polovinu XIII st. / V.G. Lyaskoronsky. – 2-e izd. – K., 1903. – 422 s.
14. Machnovez L.E. Litopus Ruskij. – K.: Dnipro, 1989. – 591 s.
15. Makarenko N. Gorodishcha i kurganu Poltavskoi gubernii / N. Makarenko // Sbornik topograficheskikh svedenja. – Poltava, 1917. – 103 s.
16. Morgunov Y.Y. Drevo-zemljanni ukriplenia Yshchshoi Rus' X–XIII vv / Y.Y. Morgunov. – M.: Nauka, 2009. – 303 s.
17. Opusu Kuivskogo namisnuztva 70-80-ch rokiv XVIII st.: Opusovo-statustnchi dcsherela / AN URSS. Archeog. Komisija ta in.: uporjad. G.V. Bolotova ta in.; redkol.: P.S. Sochan (vidpov. red.) ta in. – K.: Naukova dumka, 1989. – 392 s.
18. Rozdobudko M.V. “Zmiyovi” valu Pereyaslavshchyny / M.V. Rozdobudko / Perejaslav u vikach. – K.: Svit uspichu, 2007. – 54-58 s.
19. Rublev A.I. Monetu drevneruskoi cshekanki. Konez X – nacsalo XI st. Catalog. // A.I. Rublev. – M., 2016. – 430 s.
20. Sotnikova M.P. Drevneyshye russkie monetu X-XI vekov. Catalog i issledovanie / M.P. Sotnikova. – M.: Banki i Bircshi, 1995. – 313 s.
21. Povist vremennich let. – M.:Л.: Izd. AN SSSR. – 1950. – Ch. 1. – 404 s.
22. Padalka L.V. Drevnie zemljanje soorucshenija v predelach Poltavskoi gubernia / L.V. Padalka. – Poltava, 1905. – 60 s., 12 il.
23. Shendryk N.I. Dovidnuk z archeologii Ukrainu. Kuivska oblast / N.I. Shendryk. – K., 1977. – 142 s.

Прядко А.О. Ташанское городище на р. Супой.

Публикуются и анализируются результаты полевых обследований последних лет Ташанского археологического комплекса древнерусского времени. Приводится новый план городища и курганного могильника. Основным археологическим источником для комплексных исследований истории древнерусских городов есть древние укрепленные поселения – городища. На сегодня накоплено большое количество материалов, которые всесторонне характеризуют городища X-XIII вв. как своеобразный тип археологических памятников. Исследовательский интерес к изучению памятников бассейна Супоя обусловлен их вхождением в оборонную систему левобережной части Южной Руси, основу которой составляли оборонительные укрепления – «грады» (городища). В статье делается вывод о важности этого древнерусского городища для исследования системы заселения бассейна р. Супой.

Ключевые слова: городище, поселение-посад, курганный могильник, р. Супой, керамика, Лубенский шлях, брод.

Pryadko A.O. Tashan' settlement in the district Supy.

Published and analyzed the results of field surveys recent years Tashan' archeological complex of Old Rus' era. An new plan of settlement and burial mounds. A large number of materials which fully characterize the settlements of X-XIII centuries as an unique type of archaeological monuments have been accumulated today. Research interest in studying the monuments which located in the basin of river Supy is caused by their entry to the defense system of Left Bank part of the Southern Rus, the basis of which were fortifications named “Grads” (settlements). The article concludes importance of this ancient settlement system for the study of the basin Supy.

Keywords: town, village, posts, barrow burial, p. Supy, ceramics, Lubny path ford.

Одержано 4.10.2016

УДК 623.444.1 (477.41)

*Дмитро Тетеря, Олександр Юрченко
(Переяслав-Хмельницький)*

ЗНАХІДКИ ДАВНЬОРУСЬКИХ СОКИР НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ

У статті публікуються знахідки бойових сокир давньоруського часу, які знайдено в останні роки на території південно-західної Переяславщини. Цей вид зброї ближнього бою на сьогодні є досить рідкісним серед артефактів давньоруського періоду даного регіону. Авторами зроблено детальний опис знайдених старожитностей, їх класифікація та обставини й топографія виявлення.

Ключові слова: бойова сокира, Переяславщина, давньоруський час, городище, поселення.

Переяславська земля протягом давньоруського періоду історії виступала форпостом в обороні південно-східних рубежів Русі від нападів кочових племен. Для відбиття військових вторгнень на її території було створено потужну систему оборони, до складу якої входили городища, «змійові» вали, природні перешкоди тощо. Одним із важливих джерел вивчення військово-політичної історії краю цих часів виступають знахідки предметів озброєння.

На території Переяславщини знайдено значну кількість старожитностей, пов'язаних із зброярською справою давньоруського часу. Одним із важливих та розповсюджених видів зброї вказаного періоду була сокира. Цей тип ударно-дроблячого озброєння ближнього бою є переважаючим серед знахідок давньоруської зброї. Більшість бойових сокир походять з археологічних досліджень у північних і центральних областях Русі, де піхота складала основну частину війська [2, с. 101].

Вивченням особливостей, класифікацією сокир давньоруського часу займався цілий ряд дослідників, серед яких О.О.Спицін, В.П.Левашева, М.Х.Алешковський, Г.В.Ласкавий, А.М.Кирпичников, М.О.Плавинський. Детальна характеристика цього та інших видів озброєння давньоруського періоду подана в роботі Бережинського В.Г. «Мілітарія Київської Русі». Цей тип зброї неодноразово згадується у літописних та літературних джерелах у якості озброєння як дружинників так і князів [18; 11, с. 141].

Давньоруські сокири дослідниками поділяються на господарчі та бойові. Бойові сокири відрізняють за певними параметрами: формою, вагою та довжиною держака. Так у бойових сокир довжина держака доходила до 1 м, робочі сокири мали держак до 40 см. В той же час дослідники зазначають, що робоча сокира могла при необхідності використовуватися і в якості бойової. З цього приводу М.Х. Алешковський зазначав: «...руський воїн XI-XIII ст., поряд з іншою зброєю, мав і таку бойову сокиру, якою можна було як битися, так і працювати» [1]. Господарчі сокири складали основне озброєння масового ополчення. Всього на території давньої Русі, за дослідженнями А.М. Кирпичникова, знайдено близько 1600 сокир [10, с. 51]. Більшість з них походять з підкурганних поховань. Детальна класифікація бойових сокир давньоруського періоду розроблена М.Х.Алешковським та А.М. Кирпичниковим [2, с. 112-113].

Незважаючи на те, що цей вид зброї ближнього бою є досить поширеним на теренах давньої Русі та суміжних територіях, знахідок подібного типу на території південно-західної Переяславщини до останнього часу не було відомо. У даній статті до наукового обігу вводяться три нові знахідки сокир, що були виявлені на території даного регіону в останні роки. Дві з них мали бойове призначення, ще одна була поліфункціональним знаряддям і могла використовуватися як у бойових умовах, так і в господарстві.

Перша знахідка бойової сокири виявлена одним із авторів навесні 2009 р. в околицях с. Вінинці Переяслав-Хмельницького району, під час обстеження давньоруської пам'ятки Вінинці 1. Її було виорано з культурного шару давньоруського періоду під час сільськогосподарських робіт (рис. 1, 1). Місце знахідки позиціоноване за допомогою GPS-навігатора з відповідними координатами: 50° 01' 26.6941" північної широти і 31° 35' 2.6880" східної довготи (Рис. 2, 4). Довжина сокири – 13,2 см, ширина обухової частини – 5 см, провущина овальної форми, розміром – 4,4x3,5 см. Лезо, шириною 8,6 см, відтягнуте до низу, має незначну вигнутість. Сокира характеризується вирізаним обухом: тильна сторона обуха має широкі мисовидні виступи, що відходять в сторони. За класифікацією сокир, розробленою А. М. Кирпичниковим, дана сокира належить до типу IV А, який датується в широких межах – XII-XIII ст. [9, с. 30, 37]. Прямі аналогії їй походять з літописного Дорогобужа та с. Новогрузьке (Любомльський р-н) [23, с. 82, с. 192, рис. 58; 19, с. 215, рис. 1. 1]. Місце знахідки входить у межі поселенського гнізда давньоруської доби, центром якого виступає городище на околиці с. Вінинці в ур. Сковорода. До нього

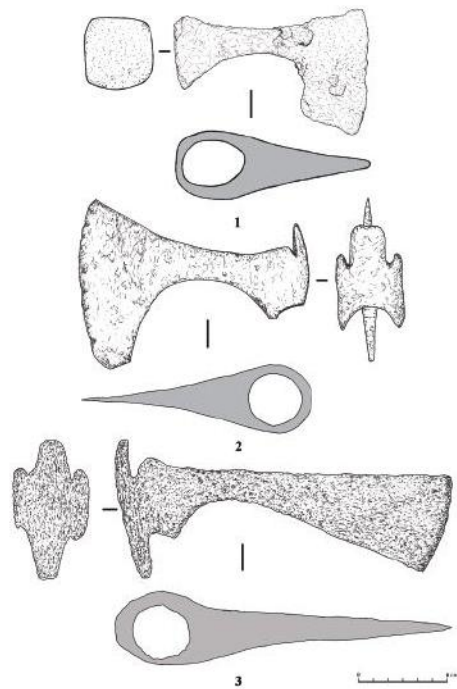

Рис. 1. Давньоруські сокири: 1 – с. Вінинці 1; 2 – с. Капустинці; 3 – с. Циблі.

входило власне городище з селищем та поселення – Вінинці 1 та Тракторна бригада.

Пам'ятка Вінинці 1 відкрита та обстежувалася «Археологічною експедицією» НІЕЗ «Переяслав» у 2009 р. Вона розташована на лівому березі річки Броварка, за 200 м на південний захід від городища в ур. Сковорода (рис. 2, 2). Розміри поселення складають 130x95 м (0,8 га), територія розорюється під сільськогосподарські угіддя. Під час обстеження його площі, окрім сокири, знайдено фрагменти кухонного посуду XII – першої половини XIII ст., а також шиловидний квадратний у перетині наконечник стріли з простим упором (тип 90 за А.Ф. Медведевим), уламок залізного кресала та відерну петлю. Кресало, швидше за все, належить до типу калачевидних і датується останньою чвертю XI – першою половиною XIII ст. [14, с. 163, рис. 4]. Відерні петлі, подібні до виявленої, датуються в діапазоні XII-XIII ст. [21, с. 85, 86, рис. 43, 1, с. 194, рис. 18, с. 195, 205, 206, рис. 27].

Городище Сковорода (рис. 2, 3) розташоване на західній околиці с. Вінинці, на підвищенні правого берега р. Броварка за 97 м на північ від річки [15, с. 210; 16, с. 22-24, 29; 17, с. 17, рис. 5, 12, с. 218]. У плані воно кругле, складається з двох концентричних ліній валів і такої ж кількості ровів. Має два вузькі протилежні проходи, орієнтовані по лінії північний схід – південний захід. Загальний діаметр – 98 м, діаметр внутрішнього майданчика – 70 м. Зовнішній вал нижче внутрішнього, має широку вершину – 4,4 м, ширина валу в основі близько 10 м. За зовнішнім валом знаходяться внутрішній рів та вал. Ширина основи внутрішнього валу – 10 м, вершини – 2,64 м. Висота внутрішнього валу від поверхні майданчика – 1,5 м, щодо рову – 3 м. Поверхня городища задернована. Уся внутрішня площа входить у межі старого сільського кладовища, вали і зовнішній рів частково зайняті сучасним кладовищем. З боку річки ознаки рову відсутні. Площа: загальна – 0,70 га, внутрішнього майданчика – 0,34 га. Досліджувалося розвідзагоном ІА АН УРСР під керівництвом М.П. Кучери в 1971 р. Окремі дослідники ототожнюють городище з літописним «городом» Воїнь (згадується в літописних джерелах під 1079 р.) [13, с. 133].

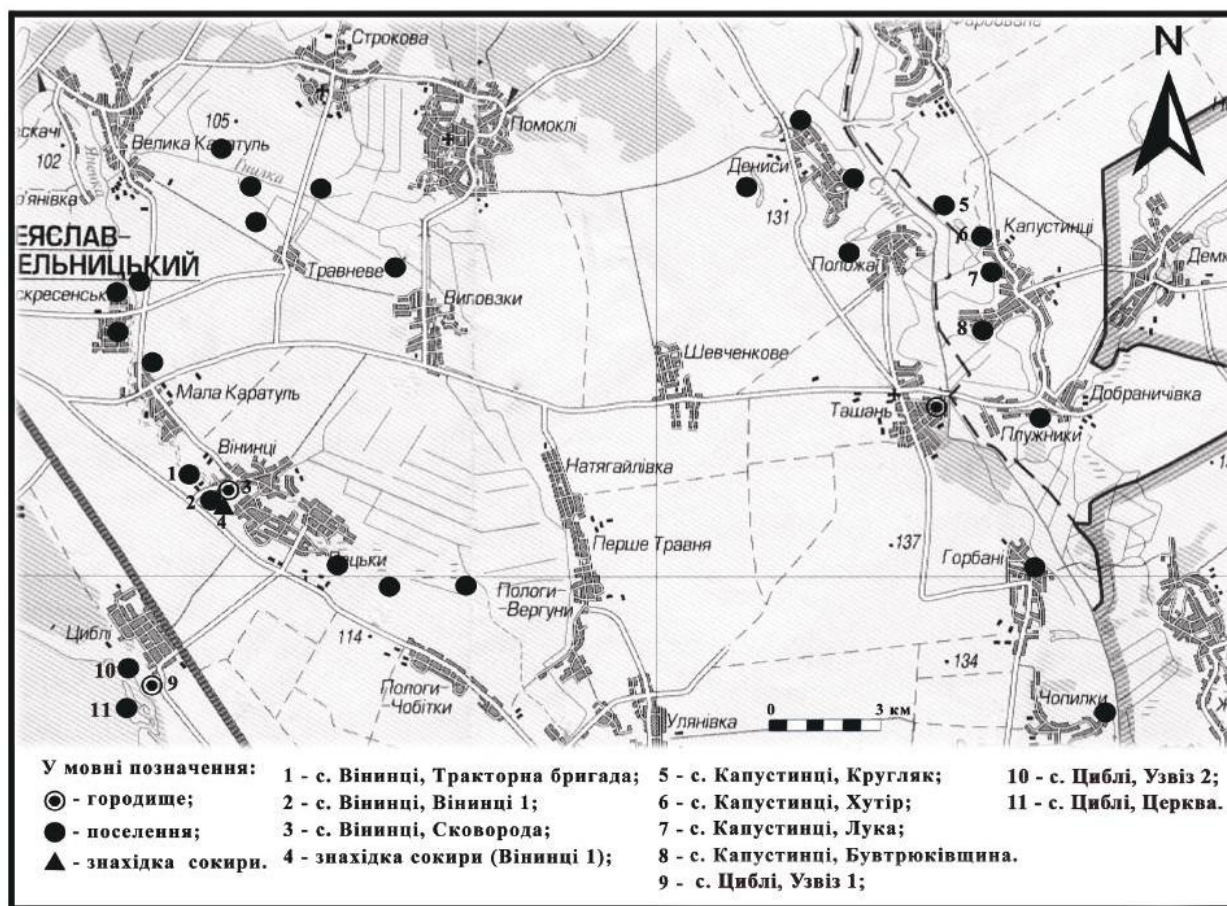

Рис. 2. Карта розміщення давньоруських пам'яток межиріччя Дніпра-Сухою.

Поруч з городищем – у південному та південно-східному напрямках від нього, розташоване селище цього ж часу, обстежена площа якого, на даний час, становить 245x90 м (2,2 га). Воно займає схил правого берега р. Броварки, яка з південно-західної та південної сторін утворює природній захист поселення. Площа селища зайнята приватними садибами. Під час обстеження

території пам'ятки на поверхні зібрано уламки кухонного посуду XII – першої половини XIII ст. та знайдено фрагмент витого скляного браслета сіро-зеленого кольору.

Найвіддаленішим поселенням із цього вузла давньоруських населених пунктів є пам'ятка Тракторна бригада (рис. 2, 1). Її відкрито розвідками Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника (далі – ПХДІКЗ) у 1990 р., в подальшому неодноразово обстежувалась «Археологічною експедицією» НІЕЗ «Переяслав» протягом 2009-2014 рр. Вона розташована за 465 м на захід від західної околиці с. Вінинці, за 240 м на північний захід від фермерського господарства (колишня тракторна бригада) та за 538 м на північний захід від городища Сковорода. Займає підвищення і пологий схил лівого берега р. Броварка. Розміри поселення складають 130x65 м (0,8 га), потужність культурного шару – 0,4 м [4, с.28]. Територія пам'ятки розорюється, на поверхні під час розвідкових обстежень знайдені фрагменти кухонного посуду XI – першої половини XIII ст., уламки амфор, залізний ніж і відерну петлю, подібну із поселення Вінинці 1.

Наступна бойова сокира, що вводиться до наукового обігу, нещодавно була оглянута співробітниками Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» і належить до випадкових знахідок. Детальне місце її виявлення не відоме. За повідомленням респондента, її знайдено на полі під час сільськогосподарських робіт на ділянці, яка знаходиться на лівому березі р. Супій в околицях с. Капустинці Яготинського району Київської області.

Презентована одностороння сокира має відтягнуте у низ лезо, глибокий виріз, дві пари бокових щокловиць, виступ на обушку, круглу провущину для топорища діаметром 3,5 см. (рис. 1, 2). Довжина сокири складає 15,5 см, ширина леза – 11 см, ширина обушка – 4,5 см. За класифікацією А.М. Кирпичнікова вона відноситься до типу IV. Даний тип залізних сокир набув широкого поширення на слов'яно-руських землях у X–XI ст. [9, с.30, 37]. Значна кількість їх походить із курганних могильників. Зокрема, кілька подібних знахідок виявлено при розкопках Шестовицького, Київського, Гніздівського могильників. [3, с.67]. Відомі такі зразки і серед випадкових знахідок на Київщині [35]. Значну кількість подібних виробів виявлено під час розкопок курганного могильника на території Білорусі поблизу населеного пункту Ізбіще на березі р. Дзвінаса. Тут у ході розкопок 114 курганів в похованнях знайдено 28 залізних сокир. Всі сокири, крім однієї, виявлено в чоловічих похованнях, 20 із них відноситься до типу IV [37, с.41].

Розглядувану нами знахідку бойової сокири слід пов'язувати із кушем давньоруських поселень, що знаходиться в межах та околицях села Капустинці. До нього входили поселення Кругляк, Хутір, Лука та Бувтрюківщина. Ці пам'ятки було відкрито в 1989 р. під час археологічних розвідок ПХДІКЗ [5, с.27, 29].

Поселення Кругляк знаходиться за 1,5 км на північний захід від села (рис. 2, 5). Територія давньоруського селища займала видовжений з південного сходу на північний захід останець, що в давнину відділявся від корінного лівого берега р. Супій неширокою протокою. Останець складається з двох овалів, з'єднаних між собою нешироким (до 50 м) перешийком. Загальна довжина останця складає 1000 м, ширина в південно-східній частині – 300 м, в північно-західній – 120 м. Культурний шар поселення складає 0,60 м. Розвідковими роботами на пам'ятці виявлено уламки гончарного посуду XI–XIII ст., уламок точильного бруска та виріб овальної форми із стінки горщика, можливо, заготовка пряслиця.

Ще три давньоруські поселення згруповані в межах сучасного села. Перше з них, площею 7 га, знаходиться в північно-західній частині – в ур. Хутір (рис. 2, 6). Розташоване воно на краю першої надзаплавної тераси лівого берега ріки Супій. Під час проведення тут розвідкових досліджень на поверхні зібрано уламки гончарного посуду XI–XIII ст., у тому числі денце із залишками клейма.

Друге поселення в ур. Бувтрюківщина, площею приблизно 1 га, знаходиться в західній частині села, займаючи південний схил мисовидного виступу лівого берега р. Супій (рис. 2, 9). На поверхні території пам'ятки виявлено уламки посуду XI–XIII ст., а також кам'яне п'ятигранне точило з рожевого пісковика, розміром 5,3x3,0x2,2 см.

Ще одне селище виявлено в ур. Лука (рис. 2, 8). Воно знаходиться за 0,3-0,4 км на захід від сільського центру і північніше кутка «Новоселиця». Займає північну та північно-східну частину останця в заплаві р. Супій, відділеного від лівого берега протоками. Площа поселення складає приблизно 2 га, потужність культурного шару – 0,6 м. Під час обстеження на поверхні знайдено уламки посуду XI–XIII ст.

Третя знахідка сокири походить із околиць с. Циблі Переяслав-Хмельницького району (рис. 1, 3). Її виявлено місцевим жителем в розмиві берега Канівського водоймища на давньоруському поселенні Церква. Нині вона зберігається в лабораторії археологічних досліджень ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»¹. Довжина сокири складає 22,3 см, ширина обухової частини – 5,2 см, провущина округла, діаметром 3,6 см. Лезо вузьке й видовжене, шириною 6,5 см, має незначну вигнутість. Сокира характеризується вирізаним обухом з верхньою і нижньою щокловицями. За класифікацією сокир А.М. Кирпичнікова, вона належить до типу III, який датується X–початком XI ст. [9, с.30, 35]. У зв'язку з досить великими розмірами та вагою дана сокира мала поліфункціональне призначення, використовувалася, очевидно, як господарче так і бойове знаряддя. Прямі аналогії до неї походять з поселення Ленківці на Пруті та курганного могильника Ізбіще на території Білорусі [8, с.268, фото 60, 16; 22, с.38.].

Місце знахідки даного артефакту входить у межі поселенського гнізда, центром якого виступає городище на околиці с. Циблі в ур. Узвіз. Окрім власне городища з селищем (Узвіз 1), сюди входили поселення Узвіз 2 та Церква.

Пам'ятка Церква, звідкіля походить і знахідка сокири, розташована на території тепер не існуючого старого с. Циблі (поблизу залишків цегляної церкви Св. Іллі XIX ст.). Вона знаходиться за 800 м на південний захід від околиць нового однойменного села та за 500 м на південний захід від давньоруського городища (рис. 2, 11). Пам'ятка відкрита експедицією «Славутич» (керівник Д.Я.Телегін) у 1979 р. та неодноразово обстежувалася експедиціями ПХДІКЗ та НІЕЗ «Переяслав» протягом 1980-2005 рр., Яготинсько-Переяславським загonom експедиції «Зводу» в 1985 р., Канівською експедицією ІА НАНУ в 1994 р. [34; 32, с. 3-9; 31, с. 1, 2; 27, с. 6, 7; 28, с. 8, 9; 29, с. 7-9; 25, с. 8; 26, с. 4; 24, с. 14, 15; 30, с. 40-41; 6, с. 3; 20, с.266-267; 36, с.100]. Археологічні розкопки тут у 1980 р. проводилися А.П. Савчуком, [32, с. 9], а в 1995 р. Лівобережно-Дніпровською слов'яно-руською експедицією ІА НАНУ (керівник О.В. Сухобоков) [33, с. 4-11].

Поселення, площею приблизно 5 га, займало невисоке останцеве підвищення борової тераси у заплаві лівого берега р. Дніпро. У даний час місцевість перетворилася, фактично, на острів загальною довжиною близько 1,2 км. Зі сходу його відділяє заболочена дніпровська протока (колишня р. Цибля). Потужність культурного шару поселення – 0,8-2,0 м. У розмивах і в культурному шарі виявлено уламки гончарного посуду останніх десятиліть X–XIII ст. З пам'ятки походить ціла низка дрібної металопластики XI–XIII ст.: натільні хрестики та хрестик-енколпіони, підвіски і скроневі кільця, підвіска із знаком Рюриковичів, посріблений браслет, тощо [33, с.9-16, табл. 40; 38, с. 138-141, мал. 1; 38, с. 100; 12, с. 268, 270].

Наступне поселення Узвіз 2, площею 12,8 га, розташоване за 80-100 м на захід і північний захід від городища та за 0,5 км на північний схід від Церкви на сильно виположеному схилі лесової тераси р. Дніпро (рис. 2, 10). Поселення відкрите та повторно обстежувалось експедиціями ПХДІКЗ у 1980, 1981р., Яготинсько-Переяславським загonom експедиції «Зводу» в 1985 р., Лівобережно-Дніпровською слов'яно-руською експедицією ІА НАНУ в 1995 р. [33, с.16-25; 31, с.5; 6, с. 4; 32, с.9]. Розкопками в 1995 р. на пам'ятці було виявлено та досліджено два заглиблених житла каркасно-стовпової конструкції, господарську споруду та господарську яму. У житлах прямокутної форми збереглися залишки глинобитних печей, виявлено обгорілі дерев'яні конструкції, уламки гончарного посуду XII–першої чверті XIII ст., залізні цвяхи та ніж [33, с.21-30; 7].

Городище Узвіз 1 знаходиться на південній околиці с. Циблі й займає високий край лесової тераси над заплавою р. Дніпро (рис. 2). Його територія неодноразово обстежувалася археологічними експедиціями ПХДІКЗ у 1980, 1981, 1988 та 1989 рр., Канівською експедицією ІА НАНУ в 1994 р., Лівобережно-Дніпровською слов'яно-руською експедицією ІА НАНУ в 1995 р. [33, с. 12-15; 31, с. 5; 5, с. 3; 32, с. 9; 6, с. 4; 20, с. 264-266].

Городище овальне в плані, розмірами 85x60 м (0,5 га). Збереглися ділянка валу висотою близько 2,0 м та рів з напільного боку, шириною 12-15 м і глибиною 1,5-2,0 м. Зі сторони долини Дніпра городище захищено ескарпом. Культурний шар потужністю 0,3 м, пошкоджений

1 Автори вдячні к.і.н., професору Колибенку О.В. за можливість ввести дану знахідку до наукового обігу.

могильними ямами старого сільського кладовища, яким зайнята вся площа городища включно з валом та крутосхилом із західного боку. У шурфах та зачистці валу виявлено уламки гончарного посуду XII-першої чверті XIII ст.

З північної та північно-східної сторін від городища розташоване селище площею близько 8 га, яке займає високий край плато лесової тераси між двома ярами. Давньоруський культурний шар посаду складає 0,6-0,8 м. На поверхні, в шурфах та зачистці краю глиняного кар'єра зібрано уламки гончарного посуду XII-першої чверті XIII ст. [33, с. 14-15; 5, с. 3].

Розглянуті знахідки бойових сокир доповнюють джерелознавчу базу по вивченню даного типу давньоруської зброї та суттєво розширяють наші уявлення про межі поширення цих виробів у Подніпров'ї, а також надають нову інформацію про матеріальну культуру сільських поселень околиць Переяслава Руського.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алешковський М.Х. Кургани русских дружинников XI-XIII вв. /М.Х.Алешковський // Советская археология. – 1960. – №1. – С. 79-80.
2. Бережинський В.Г. Мілітарія Київської Русі / В.Г. Бережинський. – К.: «Стародавній Світ», 2014. – 370 с.
3. Бліфельд Д.І. Давньоруські пам'ятки Шестовиці / Д.І. Бліфельд. – К.: «Наукова думка», 1977. – 236 с.
4. Бузян Г.М. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1990 рік / Г.М.Бузян, М.М.Буйлук, О.В.Колибенко, М.Т.Товкайло // НА ІА НАНУ. – 1990/186. – 40 с.
5. Бузян Г.М. Звіт Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1989 р. / Г.М.Бузян, М.М.Буйлук, М.Т.Товкайло // НА ІА НАНУ. – 1989/84. – 44 с.
6. Бузян Г.Н. Отчет о работе Яготинско-Переяславского отряда Киевской областной археологической экспедиции «Свода» в 1985 году. / Г.Н.Бузян // НА ІА НАНУ. – 1985/1в. – 30 с., 71 ил.
7. Бузян Г.М. Розкопки на давньоруському поселенні Циблі-Узвіз / Г.М.Бузян, О.В.Колибенко // Переяславська земля і духовний світ людини. – Переяслав-Хмельницький: ВФ Пальміра, 1998. – С. 8–10.
8. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X-XIV ст. Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. / І.П.Возний. – Чернівці: Золоті Литаври, 2009. – 568 с.
9. Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX-XIII вв. / А.Н.Кирпичников // САИ – М.-Л.: Наука, 1966. – Вып. 2. – 179 с.
10. Кирпичников А.Н. Вооружение Руси IX-X вв. / А.М. Кирпичников // Вопросы истории. – М., 1970. – №1.
11. Ковалевский А.Н. Книга Ахмеда ибн Фадлана о его путешествии на Волгу в 921-922 гг. / А.Н. Ковалевский. – Харьков, 1957. – С.141.
12. Колибенко О.В. Підвіска зі знаком Рюриковичів з Переяславщини та деякі роздуми з приводу інтерпретації геральдичних підвісок / О.В.Колибенко, О.В.Колибенко, Д.А.Тетеря, О.В.Юрченко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип.20. – С.268–289.
13. Колибенко О.В. Давньоруські топоніми Переяславщини / О.В.Колибенко, О.В.Колибенко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип.13. – С. 128-139.
14. Колчин Б.А. Хронология новгородских древностей / Б.А.Колчин // Новгородский сборник. 50 лет раскопок Новгорода. – М., 1982. – С. 156-177.
15. Куза А.В. Древнерусские городища X-XIII вв. Свод археологических памятников / А.В. Куза – М., 1996. – 256 с.
16. Кучера М.П. Давньоруські городища в західній частині Переяславщини / М.П.Кучера // Археологія. – 1978. – №25. – С. 21-31.
17. Кучера М.П. Слов'яно-руські городища VIII-XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М.П.Кучера. – К.: ІА НАНУ, 1999. – 252 с.
18. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; Відп. ред. О.В.Мишанич. – К.: «Дніпро», 1989. – 591 с.
19. Мазурик Ю. З історії деревообробки на Волині (за археологічними та етнографічними матеріалами) / Ю.Мазурик // Минувле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний. – Луцьк, 2007. – Вип.24. – С. 214-219.
20. Петрашенко В.О. Узбережжя Канівського водосховища (карта археологічних пам'яток) / В.О.Петрашенко, В.К.Козюба. – К., 1999. – 329 с.
21. Петрашенко В.А. Древнерусское село (по материалам поселений у с.Григоровка) / В.А.Петрашенко. – К, 2005. – 264 с.

22. Плавинский Н.А. Очерки истории вооружения белорусских земель X-XIII веков / Н. Плавинский. – К.: Видавець Олег Філюк. – 144 с.
23. Прищепя Б.А. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині в X-XIII століттях / Б.А.Прищепя, Ю.М.Нікольченко. – Рівне: Державне редакційно-видавниче підприємство, 1996 р. – 248 с.
24. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження лівобережжя Канівського водосховища за 2000-2001 рр. / М.В.Роздобудько // НА ІА НАНУ. – 2001/25. – 45 с.
25. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження узбережжя Канівського водосховища Київської та Черкаської областей у 1998 р. / М.В.Роздобудько, О.В.Костюк // НА ІА НАНУ. – 1998/38. – 28 с., 13 іл.
26. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження узбережжя Канівського водосховища за 1999 р. / М.В.Роздобудько, О.В.Костюк // НА ІА НАНУ. – 1999/85. – 18 с.
27. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження узбережжя Канівського водосховища Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. за 1994–1995 рр. / М.В.Роздобудько, Д.А.Тетеря, О.В.Костюк // НА ІА НАНУ. – 1994–95/52. – 35 с., 13 іл.
28. Роздобудько М.В., Звіт про охоронні дослідження Канівського водосховища Київської та Черкаської областей за 1996 р. / М.В.Роздобудько, Д.А.Тетеря, М.Т.Товкайло, О.В.Костюк // НА ІА НАНУ. – 1996/49. – 64 с., 7 іл.
29. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження узбережжя Канівського водосховища Київської та Черкаської областей за 1997 р. / М.В.Роздобудько, Д.А.Тетеря, О.В.Костюк // НА ІА НАНУ. – 1997/82 – 51 с., 29 іл.
30. Роздобудько М.В. Звіт про охоронні дослідження лівобережжя Канівського водосховища за 2002-2003 рр. / М.В.Роздобудько, О.В.Юрченко // НА ІА НАНУ. – 2008/ – 202 с.
31. Савчук А.П. Отчет о полевых исследованиях 1981 г. / А.П.Савчук // НА ІА НАНУ. – 1981/78. – 6 с., 12 іл.
32. Савчук А.П. Отчет о разведках и раскопках в бассейне р. Трубеж и на берегу Каневского водохранилища близ Переяслава-Хмельницкого в 1980 г. / А.П.Савчук // НА ІА НАНУ. – 1980/45. – 15 с.
33. Сухобоков О.В. Звіт про археологічні дослідження Лівобережно-Дніпровської слов'яно-руської експедиції ІА НАН України в 1995 р. / О.В.Сухобоков, Г.М.Бузян, Б.У.Вайнер, О.В.Колибенко, М.В.Роздобудько // НА ІА НАНУ. – 1995/64. – 54 с., 40 іл.
34. Телегін Д.Я. До археологічної карти Переяславського Подніпров'я (за матеріалами розвідки 1979 р.) / Д.Я.Телегін, С.Балакін // Переяславська земля і духовний світ людини. – К.; Переяслав-Хмельницький: ВФ Пальміра, 1998. – С. 57–58.
35. Ханенко Б.И. Древности Приднепровья / Б.И.Ханенко, В.И.Ханенко. – К., 1902. – Вып. V.
36. Шендрік Н.І. Довідник з археології України. Київська обл. / Н.І.Шендрік. – К.: Наукова думка, 1977. – 144 с.
37. Штыхау Г. В. Могильник Избшча-Дзвінаса / Г.В.Штыхау // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск: ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі», 2008. – Вып. 16. – 249 с.
38. Якименко О. Старе козацьке село Цибли / О.Якименко, А.Савчук, В.Спасенко, Г.Бузян, Г.Ткаченко, В.Легенький // Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 138–141.

REFERENCES

1. Aleshkovskiy M.H. Kurgany russkih drujinnikov XI-XIII vv. / M.H.Aleshkovskiy // Sovetskaia arheologiya. – 1960. – №1. – S. 79-80.
2. Berejynskiy V.G. Militariia Kyivskoi Rusi / V.G. Berejynskiy – K.: «Starodavniy Svit», 2014. – 370 s.
3. Blifeld D.I. Davnoruski pamiatky Shestovyzi / D.I. Blifeld – K.: «Naukova dumka», 1977. – 236 s.
4. Buzian G.N. Zvit pro robotu Pereiaslav-Hmelnyzkoj arheologichnoi ekspedycji za 1990 rik / G.N. Buzian, M.M. Buyluk, O.V. Kolybenko, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1990/186. – 40 s.
5. Buzian G.N. Zvit pro robotu Pereiaslav-Hmelnyzkoj arheologichnoi ekspedycji za 1989 rik / G.N. Buzian, M.M. Buyluk, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1989/84. – 44 s.
6. Buzian G.N. Otchet o rabote Iagotynsko-Pereiaslavskogo otriada Kievskoy oblasnoy arheologicheskoy ekspedicii «Svoda» v 1985 godu / G.N. Buzian // NA IA NANU. – 1985/1v. – 30 s., 71 il.
7. Buzian G.N. Rozkopky na davnoruskomu poselenni Tsibli-Uzviz / G.N. Buzian, O.V. Kolybenko // Pereiaslavska zemlia I duhovniy svit liudyny. – Pereiaslav-Hmelnyzkiy: VF Palmira, 1998. – S. 8-10.
8. Vozniy I.P. Istoriko-kulturniy rozvitok nasellennia mezhirichchia Verhnogo Siretu ta Serednogo Dnistra v X-XIV st. Chastyna 2. Materialna, duhovna kultura ta sotsialno-istorychniy rozvytok. / I.P.Vozniy – Chernivzsi: Zoloti Litavri, 2009. – 568 s.
9. Kirpichnikov A.N. Drevneruskoe oruzhie. Kopia, sulizsi, boevie topori, bulavi, kistenі IX-XIII vv. / A.N. Kirpichnikov // SAI – M.-L.: Nauka, 1966. – Vip. 2. – 179 s.

10. Kirpichnikov A.N. Vooruzhenie Rusi IX-X vv. / A.N. Kirpichnikov // Voprosi istorii. – M., 1970. – №1.
11. Kovalevskiy A.N. Kniga Ahmeda ibn Fadlana o ego puteshestvii na Volgu v 921-922 gg. / A.N. Kovalevskiy – Harkiv, 1957. – С. 141.
12. Kolybenko O.V. Pidviska zi znakom Riurykovyshiv z Pereiaslavshchyny ta deiaki rozdumy z pryvodu interpretatsii geraldychnyh pidvisok / O.V.Kolybenko, O.V.Kolybenko, D.A. Teteria, O.V. Iurchenko // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh prats – Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2008. – Vyp. 20. – S. 268–289.
13. Kolybenko O.V. Davnoruski toponimy Pereiaslavshchyny / O.V. Kolybenko, O.V. Kolybenko // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh prats – Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2002. – Vyp. 13. – S. 128-139.
14. Kolchin B.A. Hronologiiia novgorodskih drevnostey / Kolchin B.A. // Novgorodskiy sbornik. 50 let rozkopok Novgoroda. – M., 1982. – S. 156-177.
15. Kuza A.V. Drevnerusskie gorodishcha X-XIII vv. Svod arheologicheskikh pamiatnikov / A.V.Kuza – M., 1996. – 256 s.
16. Kuchera M.P. Davnorusky gorodishcha v zahidnii chastyni Pereiaslavshchyny / M.P.Kuchera // Arheologiiia. – 1978. – №25. – S. 21-31.
17. Kuchera M.P. Sloviano-ruski gorodishcha VIII-XIII st. Mizh Sianom i Siverskim Dinzsem / M.P. Kuchera – K.: IA NANU, 1999. – 252 s.
18. Litopys Ruskyi / Per. z davnorus. L.E Makhnovets; Vidp. Red. O.V.Myshanych. – K. «Dnipro», 1989. – 591 s.
19. Mazuryk Yu. Z istorii derevoobrobky na Volyni (za archeologichnymy ta etnografichnymy materialamy) / Yu. Mazuryk // Mynule I suchasne Volyni y Polissia: rode nash krasnyi. – Lutsk, 2007 – Vyp. 24. – S. 214-219.
20. Petrashenko V.O. Uzberezhzhia Kanivskogo vodoshovysch (karta archeologichnyh pamiatok) / V.O. Petrashenko, V.K. Kozyuba. – K., 1999. – 329 s.
21. Petrashenko V.O. Drevnerusskoe selo (za materialami poselenyi u s. Grygorovka) / V.O. Petrashenko – K, 2005. – 264 s.
22. Plavinskiy N.A. Ocherki istorii Belorusskikh zemel X-XIII / Plavinskiy N.A. – K. – 144 s.
23. Prischepa B.A. Litopysnyi Dorohobuzh v period Kyivskoi Rusi. Do istorii naselennia zahidnoi Volyni X-XIII v. / B.A. Prischepa, Y.M.Nikolchenko. – Rivne, 1996. – 248 s.
24. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia livoberezhzhia Kanivskogo vcodoymyscha za 2000-2001 r. / M.V. Rozdobudko – NA IA NANU. – 2001/25. – 45 s.
25. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia livoberezhzhia Kanivskogo vcodoymyscha Kyivskoi ta Cherkaskoi oblasti u 1998 r. / M.V. Rozdobudko, O.V. Kostiuk – NA IA NANU. – 1998/38. – 28 s., 13 il.
26. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia livoberezhzhia Kanivskogo vcodoymyscha za 1999 r. / M.V.Rozdobudko, O.V.Kostiuk – NA IA NANU. – 1999/85. – 18 s.
27. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia usberezhzhia Kanivskogo vodoymyscha Pereiaslav-Hmelnyzhkogo rayonu Kyivskoi oblasti za 1994-1995 rr. / M.V. Rozdobudko, D.A.Teteria, O.V. Kostiuk – NA IA NANU. – 1994–95/52. – 35 s., 13 il.
28. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia Kanivskogo vcodoshovyscha Kyivskoi ta Cherkaskoi oblasti za 1996 r. / M.V. Rozdobudko, D.A.Teteria, Tovkailo, O.V. Kostiuk – NA IA NANU. – 1996/49. – 64 s., 7 il.
29. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia usberezhzhia Kanivskogo vcodoshovyscha Kyivskoi ta Cherkaskoi oblasti za 1997 r. / M.V. Rozdobudko, D.A.Teteria, O.V. Kostiuk – NA IA NANU. – 1997/82 – 51 s., 29 il.
30. Rozdobudko M.V. Zvit pro ohoronni doslidzhennia livoberezhzhia Kanivskogo vcodoymyscha za 2002-2003 r. / M.V. Rozdobudko, O.V. Yirchenko – NA IA NANU. – 2008. – 202 s.
31. Savchuk A.P. Otchet o polevyh issledovaniyah 1981 g. / A.P. Savchuk – NA IA NANU. – 1981/78. – 6 s., 12 il.
32. Savchuk A.P. Otchet o razvedkah i raskopkah v bassejne r. Trubezh i na beregu Kanivskogo vcodoymyscha bliz Pereiaslava-Hmelnyzhkogo v 1980 g. / A.P.Savchuk // NA IA NANU. – 1980/45. – 15 s.
33. Suhobokov O.V. Zvit pro arheologichni doslidzhennia Livoberezhnoi-Dniprovskoi sloviano-ruskoj ekspedychii IA NAN Ukrainy v 1995 r. / O.V.Suhobokov, G.M.Buzian, B.U. Vayner, O.V. Kolybenko, M.V. Rozdobudko // NA IA NANU. – 1995/64. – 54 s., 40 il.
34. Telegin D. Ia. Do arheologichnoi karty Pereiaslavskogo podniprovia (za materialamy rozvidky 1979 r.) / D. Ia.Telegin, S. Balakin // Pereiaslavska zemlia i duhovnyi svit liydyny. – K., 1998. – S. 57-58.
35. Hanenko B. I. Drevnosti Pridneprovia / B. I. Hanenko, V.I. Hanenko – K., 1902. – Vyp.V.
36. Shendryk N.I. Dovidnyk z arheologii Ukrainy. Kyivska oblast. / N.I.Shendryk. – K.: Naukova dumka, 1977. – 144 s.

37. Shtyhau G.V. Mogilnik Izbichscha-Dzvinasa / G.V. Shtyhau // Materialy po arheologii Belarusi. – Minsk, 2008. – Вып. 16. – 249 s.
38. Iakymenko O. Stare kozazhke selo Zhybli / O.Iakymenko, A.Savchuk, V.Spasenko, G. Buzian, G. Tkachenko, V Legenkyi // Arheologichni doslidzhennia pamiatok ukrainskogo kozazhtva. – K., 1993. – Вып. 2. – S. 138–141.

Тетеря Д., Юрченко А. Находки древнерусских топоров на территории юго-западной Переяславщины.

В статье публикуются находки боевых топоров древнерусского времени, обнаруженных в последние годы на территории юго-западной Переяславщины. Этот вид оружия ближнего боя на сегодня является достаточно редким среди артефактов древнерусского периода данного региона. Авторами проведено подробное описание найденных древностей, их классификация, обстоятельства и топография обнаружения.

Ключевые слова: боевой топор, Переяславщина, древнерусское время, городище, поселение.

Teterya D., Yurchenko O. Findings of Old Rus' axes on the territory of southwestern Pereyaslav region.

Findings of Old Rus' axes, which were found on the territory of southwestern Pereyaslav region in recent years are published in the article. This kind of melee weapons is quite rare for today among the artifacts of Old Rus' period in this region. Authors made the detailed description of founded ancientries, their classification, conditions and topography of finding.

Key words: battle ax, Pereyaslav region, Old Rus' period, settlement, habitation.

Одержано 21.09.2016

УДК 902/904

Юрий Моргунов
(Москва)

НАЧАЛО ХРИСТИАНИЗАЦИИ ПЕРЕЯСЛАВСКОЙ ЗЕМЛИ

На території Переяславської землі не знаходили хрестоподібних виробів, що були б синхронні даті хрещення Русі. Але на р. Сулі існував язичницький комплекс з колодязем та жертовником. При Ярославі Мудрому на р. Альті міг виникнути чоловічий монастир. Житійній згадці про церкви курського Посейм'я відповідає всього 3 хрестика-тільника, ще один походить з Переяславля. Церква ще не мала достатньо сил для освоєння окраїн. У кінці XI ст. в Переяславі та його окрузі почалося будівництво церков. Йому відповідають знахідки на території князівства 38 хрестоподібних предметів. У новій фортеці Сніпород перші християнські символи співіснували зі старими язичницькими святилищами. Їх знищили на рубежі XII–XIII ст. і на їх місці збудували дерев'яну церкву.

Ключові слова: амулети, Володимир Святославич, воскові свічки, ідол, інгумація, хрести, окняжіння сіверян, Переяславська земля, підкурганна яма, святилище, християнізація, церкви, язичництво.

Письменные источники высоко оценивали первые успехи христианизации, увязывая ее с крещением населения «от конца до конца» Руси, украшением церквами всех городов и появлением священнослужителей. Отказавшихся от крещения Владимир обещал сделать личными врагами. Силовой характер обряда подтверждал и митрополит Илларион, не скрывая, что некоторые крестились из страха. Но сам князь продолжал жить «по устроенью отню и дѣдню», т.е. язычником [8, с.117, 118, 127, 130; 32, с.44; 36, с. 62, 70]. Поэтому часть исследователей считает, что на Левобережье христианство распространилось «среди господствующих группировок едва ли намного позднее, чем в Киеве», или, что христианизация быстрее шла по окраинам [11, с. 149; 17, с. 273]. Другие полагали, что поначалу она локально привилась в крупных городах, но население долго оставалось языческим [30, с. 755; 42, с. 134].

Языческая обрядность предусматривала сооружение курганов над погребениями с порой обильным сопровождающим инвентарем. А.Е. Мусин все ингумации в ямах головой на запад считал христианскими [18, с. 42, 43, 47]. Это расходится с появлением в языческих курганах христианских символов скандинавского облика в качестве инвентаря, противоречившего